ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISH VA AHOLI FAROVONLIGINI OSHIRISH: O‘ZBEKISTON TAJRIBASI VA STRATEGIK YO‘NALISHLAR

Xayitov Vazirbek Sherbek ugli
Buxoro Davlat Texnika Universiteti
‘’Iqtisodiyot va menejment ‘’ kafedrasi
o`qituvchi-stajori
https://doi.org/10.5281/zenodo.23660616

Annotatsiya

Maqolada O‘zbekistonda kambag‘allikni qisqartirish va aholi farovonligini oshirish bo‘yicha so‘nggi yillardagi natijalar, amalga oshirilgan chora-tadbirlar va istiqbolli yo‘nalishlar tahlil qilinadi. Milliy statistika qo‘mitasi va Jahon banki hamkorligidagi Uy xo‘jaliklari byudjeti tadqiqoti (HBS) ma’lumotlariga ko‘ra, kambag‘allik darajasi 2021-yildagi 17 foizdan 2025-yilda 5,8 foizgacha pasaygan. “Kambag‘allikdan farovonlik sari” dasturi, bandlikni oshirish, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash va mahalla darajasidagi manzilli yondashuvlar asosiy omillar sifatida baholanadi. Tadqiqot ikkilamchi ma’lumotlar tahlili, qiyosiy va tizimli yondashuv asosida olib borilgan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, barqaror iqtisodiy o‘sish, inson kapitalini rivojlantirish va ijtimoiy himoya tizimini mustahkamlash orqali kambag‘allikni yanada qisqartirish mumkin. Maqolada xalqaro tajriba bilan qiyosiy tahlil ham keltirilgan va kelgusidagi strategik tavsiyalar shakllantirilgan.

Kalit so‘zlar: kambag‘allik, aholi farovonligi, bandlik, tadbirkorlik, “Kambag‘allikdan farovonlik sari” dasturi, mahalla, inson kapitali, O‘zbekiston.

1. Kirish (Introduction)

Kambag‘allik – bu nafaqat past daromad, balki ta’lim, sog‘liqni saqlash, infratuzilma va ijtimoiy imkoniyatlarga cheklangan kirish bilan bog‘liq ko‘p o‘lchovli muammodir. Jahon banki va Birlashgan Millatlar Tashkiloti ma’lumotlariga ko‘ra, kambag‘allikni qisqartirish Barqaror rivojlanish maqsadlarining (BRM) 1-maqsadi hisoblanadi va mamlakatlarning iqtisodiy barqarorligi hamda ijtimoiy adolatini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda kambag‘allik nafaqat material, balki imkoniyatlar, huquqlar va ijtimoiy ishtirok nuqtai nazaridan ham baholanadi.

O‘zbekistonda mustaqillik yillarida, ayniqsa 2017-yildan keyin amalga oshirilgan islohotlar natijasida kambag‘allikka qarshi kurash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi. 2020-yilda qabul qilingan “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida kambag‘allikni ikki baravar qisqartirish maqsadi qo‘yilgan edi. 2024-yil 23-sentabrida esa Prezident qarori asosida “Kambag‘allikdan farovonlik sari” dasturi qabul qilindi. Ushbu dastur mahalla institutini markazga qo‘ygan holda, individual yondashuv, bandlik va tadbirkorlikni rivojlantirish orqali kambag‘allikni bartaraf etishni ko‘zda tutadi. Dastur yettita ustuvor yo‘nalishni o‘z ichiga oladi va mahallalarni yechim markaziga aylantirishni maqsad qiladi.

So‘nggi yillardagi statistik ma’lumotlar ijobiy dinamikani ko‘rsatmoqda: 2021-yilda 17 foiz, 2022-yilda 14 foiz, 2023-yilda 11 foiz, 2024-yilda 8,9 foiz va 2025-yilda 5,8 foiz. 2025-yilda 302 ming oila kambag‘allikdan chiqarildi. Jahon banki hisobotlariga ko‘ra, milliy kambag‘allik darajasi hukumat tomonidan belgilangan 6 foizlik maqsaddan oldinroq erishildi. Shu bilan birga, qishloq va shahar o‘rtasidagi farq, ayollar va yoshlar bandligi, inson kapitali sifati, chuqur kambag‘allik kabi masalalar hali ham dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Ilmiy adabiyotlarda kambag‘allikni qisqartirishning asosiy mexanizmlari sifatida iqtisodiy o‘sish, inson kapitaliga sarmoya, ijtimoiy himoya tizimlari, infratuzilma rivoji va institutsional islohotlar ko‘rsatiladi. O‘zbekiston tajribasi shu omillarning milliy sharoitga moslashtirilgan uyg‘unligini namoyish etadi. Ayniqsa, mahalla instituti asosidagi manzilli yondashuv xalqaro amaliyotda kam uchraydigan, lekin samarali model sifatida e’tirof etilmoqda.

Ushbu maqolaning maqsadi – O‘zbekistonda kambag‘allikni qisqartirish va aholi farovonligini oshirish bo‘yicha amalga oshirilgan islohotlar natijalarini tahlil qilish, asosiy omillarni aniqlash, xalqaro tajriba bilan qiyoslash va kelgusidagi strategik yo‘nalishlarni belgilashdir. Tadqiqot savoli: “O‘zbekistonda kambag‘allikni samarali qisqartirishga qanday omillar hissa qo‘shmoqda va farovonlikni barqaror oshirish uchun qanday chora-tadbirlar zarur?”

2. Metodlar (Methods)

Tadqiqot ikkilamchi ma’lumotlar tahlili (secondary data analysis) usuliga asoslangan. Bu yondashuv mavjud rasmiy statistikani, davlat dasturlarini va xalqaro tashkilotlar hisobotlarini tizimli o‘rganish imkonini beradi. Asosiy ma’lumot manbalari quyidagilardan iborat:

- O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi va Jahon banki hamkorligida o‘tkazilgan Uy xo‘jaliklari byudjeti tadqiqoti (Household Budget Survey – HBS). Ushbu tadqiqotda taxminan 16 mingta uy xo‘jaligi o‘rganiladi va kambag‘allik darajasi milliy va xalqaro standartlar asosida hisoblanadi. Metodologiya Jahon banki tavsiyalariga moslashtirilgan;
- Kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirligi rasmiy hisobotlari va monitoring ma’lumotlari;
- “Kambag‘allikdan farovonlik sari” dasturi doirasidagi operativ va yakuniy hisobotlar;
- Jahon banki “Poverty and Equity Brief” (2026-yil oktyabr) va “Poverty and Equity Assessment: Rising to Prosperity” hisobotlari;
- UNDP O‘zbekiston ofisi materiallari va boshqa xalqaro tashkilotlarning tahliliy hisobotlari;
- Ochiq manbalardagi rasmiy statistika va tahliliy maqolalar (2024–2026).

Tahlil usullari quyidagilarni o‘z ichiga oladi: qiyosiy tahlil (2021–2025-yillar dinamikasi va hududlar kesimida); tizimli yondashuv (bandlik, tadbirkorlik, ijtimoiy himoya, ta’lim va infratuzilma omillarining o‘zaro bog‘liqligi); hududiy tahlil (viloyatlar kesimida kambag‘allik darajasining o‘zgarishi); sifatli tahlil (davlat dasturlari va mahalla darajasidagi mexanizmlarning samaradorligi); qiyosiy xalqaro tahlil (tanlangan mamlakatlar tajribasi).

Tadqiqot empirik maydonli so‘rovnomalarni o‘z ichiga olmaydi, chunki asosiy e’tibor rasmiy statistikaga va dasturiy hujjatlarga qaratilgan. Ma’lumotlarning ishonchliligi Milliy statistika qo‘mitasi va Jahon bankining birgalikdagi metodologiyasi bilan ta’minlangan. Cheklovlar sifatida ma’lumotlarning ikkilamchi xususiyati va ba’zi ko‘rsatkichlarning faqat yillik kesimda mavjudligi qayd etiladi.

3. Natijalar (Results)

3.1. Kambag‘allik darajasining dinamikasi

2021–2025-yillar davomida O‘zbekistonda kambag‘allik darajasi sezilarli darajada pasaydi. Quyidagi jadvalda asosiy ko‘rsatkichlar keltirilgan:

Yil	Kambag‘allik darajasi (%)	O‘zgarish (foiz punkt)
2021	17,0	–
2022	14,0	−3,0
2023	11,0	−3,0
2024	8,9	−2,1
2025	5,8	−3,1

2025-yilda 302 ming oila (taxminan 1,2–1,3 million kishi) kambag‘allikdan chiqarildi. Hozirgi kunda kambag‘al aholi soni taxminan 2,2 million nafarni tashkil etadi. Shaharlarda kambag‘allik 5,2 foiz, qishloqlarda 6,4 foizga teng. Eng yuqori pasayish Jizzax (11,8% dan 5,8% gacha), Xorazm (11,9% dan 6,7% gacha), Sirdaryo (11,3% dan 6,2% gacha), Qoraqalpog‘iston Respublikasi (10,8% dan 6,6% gacha) va Toshkent shahrida (7,3% dan 3,5% gacha) kuzatildi.

Jahon banki xalqaro taqqoslanadigan baholashlariga ko‘ra, yuqori o‘rta daromadli mamlakatlar kambag‘allik chizig‘i ($8,30 kishi boshiga kuniga, 2021 yil PPP) bo‘yicha ham sezilarli pasayish qayd etilgan. Bu O‘zbekistonning nafaqat milliy, balki xalqaro mezonlar bo‘yicha ham muvaffaqiyatli ekanligini ko‘rsatadi.

3.2. “Kambag‘allikdan farovonlik sari” dasturi natijalari

2025-yilda dastur doirasida quyidagi muhim natijalarga erishildi:

- 761 ming oilaning ehtiyojlari o‘rganilib, individual rejalar ishlab chiqildi;
- 523 ming oila (2,3 million aholi) daromadini oshirish xizmatlari bilan qamrab olindi;
- 369 ming fuqaro ishga joylashtirildi;
- 528 ming kishi tadbirkorlikka jalb etildi;
- 54 ming kishi kasb-hunarga o‘qitildi;
- 2,2 trillion so‘m kredit va 265 milliard so‘m moliyaviy ko‘mak ajratildi;
- Mahallalarda 410 mingga yaqin mikroloyihalar amalga oshirilib, 840 ming nafar aholining daromadi oshirildi;
- Pilot loyihalar orqali 200 ming oilaning daromadi yaxshilandi;
- “Kompaniya – kooperativ – dehqon xo‘jaligi” tamoyili asosida 484 ta kooperativ tashkil etilib, 15,7 ming nafar kambag‘al oila a’zolari jalb qilindi.

Dastur doirasida “Kambag‘al oilalar reyestri” ishga tushirildi va Ijtimoiy himoya milliy agentligi hamda “mahalla yettiligi” hamkorligida yuz minglab oilalar reyestrga kiritildi. Bu manzilli yordam mexanizmini mustahkamladi.

3.3. Bandlik va daromadlar

2025-yilda 5,4 million aholining bandligi ta’minlandi. Ishsizlik darajasi 4,9 foizgacha tushdi. Ba’zi shaharlarda (Buxoro, Kogon, Navoiy, Zarafshon, Samarqand va boshqalar) ishsizlik 4 foizdan past darajaga tushib, tabiiy ishsizlik darajasiga yaqinlashdi. Aholi real daromadlari o‘sdi, mehnat faoliyatidan olingan daromadlar ulushi sezilarli oshdi. Past daromadli qatlamlarda ish haqi o‘sishi yuqori bo‘lib, bu pro-poor (kambag‘allarga yo‘naltirilgan) o‘sishni ko‘rsatadi.

Jahon banki tahliliga ko‘ra, 2024–2025-yillarda past kvintilda real uy xo‘jaligi daromadi 26 foizga o‘sgan bo‘lsa, yuqori kvintilda bu ko‘rsatkich 13 foizni tashkil etgan. Ish haqi bandligi o‘sishi, ayniqsa 15–64 yoshdagi erkaklar orasida past daromadli oilalarda sezilarli bo‘lgan. Bu kambag‘allikni qisqartirishning asosiy harakatlantiruvchi omili sifatida baholanadi.

3.4. Hududiy farqlar va ijtimoiy himoya

Ba’zi viloyatlarda (Samarqand, Farg‘ona, Qashqadaryo, Andijon) kambag‘al aholi soni hali ham yuqori. Qishloq joylarida kambag‘allik biroz yuqoriroq saqlanib qolmoqda, ammo farq sezilarli darajada qisqargan. Toshkent shahrida kambag‘allik darajasi 3,5 foizgacha tushgan, bu eng past ko‘rsatkichlardan biri hisoblanadi. Ijtimoiy himoya tizimi kengaytirilib, bolalar nafaqasi, manzilli yordam va xizmatlar qamrovi oshirildi. Reyestrlar birlashtirilishi orqali xizmatlar yanada kompleks xususiyat kasb etmoqda.

4. Muhokama (Discussion)

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda kambag‘allikni qisqartirishda uchta asosiy omil muhim rol o‘ynagan:

1. Iqtisodiy o‘sish va bandlik. Yuqori iqtisodiy o‘sish sur’atlari va yangi ish o‘rinlarining yaratilishi past daromadli qatlamlar daromadini oshirishga xizmat qildi. Ayniqsa, ish haqi o‘sishi va tadbirkorlikka jalb etish muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. 2025-yilda 5,4 million kishining bandligi ta’minlanishi bu yo‘nalishdagi ishlar samaradorligini tasdiqlaydi. Pro-poor o‘sish modeli (past daromadli qatlamlar daromadining nisbatan tezroq o‘sishi) kambag‘allikni qisqartirishda muhim rol o‘ynadi.

2. Mahalla markazlashgan manzilli yondashuv. “Kambag‘al oilalar reyestri” va individual rejalar orqali yordam aniq manzilga yo‘naltirildi. Bu umumiy subsidiya berishdan ko‘ra samaraliroq ekanligini isbotladi. Mahalla institutining faol ishtiroki orqali ehtiyojmand oilalar bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri ishlash yo‘lga qo‘yildi. Xalqaro amaliyotda bunday past darajadagi (community-level) nishonlash mexanizmlari samarali deb topiladi, chunki ular mahalliy bilim va ishonchni mobilizatsiya qiladi.

3. Inson kapitali va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash. Kasb-hunar ta’limi, kreditlar va mikroloyihalar odamlarga “baliq berish” o‘rniga “baliq tutishni o‘rgatish” imkonini berdi. 528 ming kishining tadbirkorlikka jalb etilishi va 54 ming kishining kasb-hunarga o‘qitilishi shundan dalolat beradi. Kooperativlar va qiymat zanjirlari orqali qishloq aholisini bozorga ulashish ham muhim yo‘nalish bo‘ldi.

Shu bilan birga, bir qator muammolar saqlanib qolmoqda. Birinchidan, qishloq joylarida infratuzilma va sifatli ish o‘rinlari yetishmasligi hali ham seziladi. Ikkinchidan, ayollar va yoshlar bandligida gender va yosh farqlari mavjud. Uchinchidan, ta’lim sifati va mehnat bozori talablari o‘rtasida nomuvofiqlik kuzatiladi. To‘rtinchidan, ba’zi hududlarda kambag‘allikning “qiyinroq” qatlamlarini (chuqur kambag‘allik, nogironligi bo‘lgan shaxslar, yolg‘iz ota-onalar) bartaraf etish qiyinroq. Beshinchidan, o‘rta sinfni kengaytirish va iqtisodiy mobililikni oshirish hali to‘liq yechilmagan vazifa hisoblanadi.

Xalqaro tajriba (Xitoy, Janubiy Koreya, Braziliya, Vyetnam dasturlari) shuni ko‘rsatadiki, kambag‘allikni barqaror qisqartirish uchun faqat daromad o‘sishi emas, balki ta’lim, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy mobililik imkoniyatlarini kengaytirish zarur. Xitoy tajribasida qishloq infratuzilmasi va bandlik dasturlari, Braziliyada shartli pul o‘tkazmalari (Bolsa Familia), Janubiy Koreyada ta’lim va sanoatlashtirish uyg‘unligi muhim rol o‘ynagan. O‘zbekiston uchun keyingi bosqich – “kambag‘allikdan farovonlikka” o‘tish, ya’ni o‘rta sinfni kengaytirish va iqtisodiy mobililikni kuchaytirishdir.

Jahon banki “Rising to Prosperity” baholashida O‘zbekiston uchun uchta asosiy siyosat yo‘nalishi taklif etiladi: (1) kambag‘al va zaif qatlamlar uchun yaxshi imkoniyatlarga teng kirishni ta’minlash (ko‘nikmalar, transport, raqamli bog‘lanish); (2) ayollarning iqtisodiy ishtirokini kuchaytirish (bolalarni parvarish qilish xizmatlari, ko‘nikmalar, diskriminatsiyaga qarshi chora-tadbirlar); (3) fiskal siyosat va ijtimoiy himoyaning samaradorligi hamda adolatliligini oshirish. Ushbu yo‘nalishlar milliy dasturlar bilan uyg‘un holda amalga oshirilishi mumkin.

Tavsiyalar:

- Ta’lim sifatini oshirish, asosiy o‘qish va matematika ko‘nikmalarini mustahkamlash hamda mehnat bozoriga mos kasbiy tayyorgarlikni kengaytirish;
- Ayollar bandligini qo‘llab-quvvatlash: bolalar bog‘chalari va kunduzgi maktab dasturlarini kengaytirish, mos ish sharoitlari yaratish, gender tengligini mehnat bozorida mustahkamlash;
- Qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish, kooperativlar va qiymat zanjirlarini rivojlantirish, qayta ishlash sanoatini qo‘llab-quvvatlash;
- Raqamli texnologiyalar orqali davlat xizmatlari, ta’lim va tibbiyot qamrovini kengaytirish;

• Ijtimoiy himoya tizimini yanada maqsadli, shaffof va samarali qilish, reyestrlarni to‘liq integratsiya qilish;

• Orqada qolayotgan hududlarga qo‘shimcha infratuzilma va investitsiya sarmoyalarini yo‘naltirish;

• Chuqur kambag‘allik va zaif guruhlar (nogironligi bo‘lgan shaxslar, yolg‘iz ota-onalar) uchun maxsus dasturlarni kuchaytirish;

• O‘rta sinfni kengaytirish va iqtisodiy mobililikni oshirish uchun sifatli ish o‘rinlari va tadbirkorlik imkoniyatlarini ko‘paytirish.

Xulosa

O‘zbekiston so‘nggi yillarda kambag‘allikni qisqartirish bo‘yicha sezilarli muvaffaqiyatlarga erishdi. 2021–2025-yillarda kambag‘allik darajasi 17 foizdan 5,8 foizgacha tushdi. Bu natija bandlikni oshirish, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, mahalla darajasidagi manzilli yondashuv va “Kambag‘allikdan farovonlik sari” dasturi tufayli mumkin bo‘ldi. Hukumat tomonidan belgilangan 6 foizlik maqsad muddatidan oldin bajarildi.

Kelgusida asosiy vazifa – erishilgan natijalarni mustahkamlash, chuqur kambag‘allikni bartaraf etish, hududiy farqlarni kamaytirish va aholi farovonligini barqaror oshirishdir. Buning uchun inson kapitaliga sarmoya kiritish, ayollar va yoshlar bandligini oshirish, qishloq iqtisodiyotini modernizatsiya qilish, ijtimoiy himoyani yanada maqsadli qilish va iqtisodiy mobililik imkoniyatlarini kengaytirish zarur. Farovon jamiyat – bu barcha uchun imkoniyatlar ochiq bo‘lgan, adolatli va barqaror jamiyatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Uy xo‘jaliklari byudjeti tadqiqoti natijalari (2021–2025).
2. Jahon banki. Uzbekistan Poverty and Equity Brief. October 2026. Washington, D.C.: World Bank Group.
3. Jahon banki. Uzbekistan Poverty and Equity Assessment: Rising to Prosperity – Broadening Opportunities for All. 2026.
4. Kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirligi. 2025-yil yakunlari bo‘yicha rasmiy hisobotlar va axborotlar.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 23-sentabrdagi PQ-330-son qarori. “Kambag‘allikdan farovonlik sari” dasturi.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi.
7. Spot.uz, Gazeta.uz, UZA, Kun.uz va boshqa ochiq manbalardagi rasmiy statistika tahlillari (2025–2026).
8. UNDP O‘zbekiston. Kambag‘allikni qisqartirish, yashash vositalari va inklyuziv rivojlanish bo‘yicha tashabbuslar.
9. Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi. 2025-yil yakunlari bo‘yicha kambag‘allik va daromadlar tahlili.
10. World Bank. Poverty & Equity Briefs and related analytical notes on Uzbekistan (2024–2026).